

За законами Роду

Олексій Вертій,

кандидат філологічних наук,

учитель-методист

Суми

Прагнення оновити національну систему освіти та виховання досить часто спонукає науковців, вище освітянське керівництво до пошуків джерел такого оновлення у чужоземних педагогічних утвореннях, які, на їх думку, й мають вивести нашу національну школу на європейський та світовий рівні. Але принцип "все краще там, де нас немає", слушно наголошує автор обговорюваної тут статті та історико-теоретичних розвідок, далеко не завжди "працює" на цю ідею. Здебільшого буває якраз навпаки. Глобалізаційні процеси нещадно нищать віковічні звичаї, витісняють кращі здобутки вітчизняної педагогічної думки, звертають нашу національну школу з природного шляху її становлення на манівці космополітизму, сліпого, непродуманого наслідування зразків, які не відповідають умовам, можливостям і потребам саме нашого сьогодення. Переконливим прикладом цього є похапцем перенесені на український ґрунт принципи Болонського процесу. У наслідку спотворюється сама сутність цих принципів. Погоня за балами набрала найпотворніших форм пріснопам'ятного соціалістичного змагання, що аж ніяк не сприяє підготовці майбутнього вчителя до роботи в школі на підставах української національної ідеї, до розуміння завдань і проблем сучасного національного шкільництва. За таких обставин школа невпинно втрачає національні підстави формування національної свідомості, національно свідомої особистості. Це зумовлено, зокрема, втратою переважаючого впливу сім'ї, родинного начала і верховенством школи у вихованні дитини. Школа ж, на думку О. Лук'яненка, нині стала "замінним генератором" родинного тепла, головним місцем перебування дитини у часі між початком і завершенням робочого дня батьків" (с. 5). Їй по-лишено "передове місце на полі бою за чистоту дитячої душі та глибину її українськості" (с. 5). На превеликий жаль, вона сьогодні не виконує такого свого призначення на цьому полі бою, позаяк під згубним впливом глобалізаційних процесів швидко піддається винародовленню, дівіше сприяє руйнуванню родинних зв'язків, впливу батьків на дитину. Однак справа тут не така уже й безнадійна. По-перше, розвинена педагогічна система Русі-України упродовж століть витримала найжорстокіші випробування і зберегла свою сутність аж до наших днів. По-друге, розвиваючи звичаї наших пращурів, наша національна школа покликана так само формувати особистість школяра, як це вона робила й раніше, але "не на підставі "західних альтернатив", а на підставах Родовідповідності" (с. 6).

У зв'язку з цим "Рід" в освітньо-виховних утвореннях Русі-України потрактовується О. Лук'яненком "як універсалізоване поняття на позначення комплексу моральних, етичних принципів, а також як категорія, що співвідноситься із божественними, соціальними та матеріальними відносинами між Людиною і будь-яким іншим складником Всесвіту" (с. 25). Відтак, йдеться не лише про кровну спорідненість, а про

спорідненість, насамперед, духовну, ідейну, про взаємозв'язки між Людиною і світом на цій основі. На перший погляд може видатися, що у такому потрактуванні Роду немає чогось особливого, чогось нового. Тим паче, що проблеми української національної історії, психології та філософії у зв'язку з ідеєю Роду уже досліджували такі видатні українські вчені, як В. Петров ("Передхристиянські релігійно-світоглядні елементи. Генеза народних звичаїв та обрядів" // Енциклопедія українознавства. Загальна частина. — К., 1994. — С. 244—249), Олег Ольжич ("Українська історична свідомість. Український міт" // Олег Ольжич. Незнаному воякові. — К., 1994. — С. 242—264), Ю. Липа ("Призначення України". — К., 1997). Про них йдеться і у працях сучасних учених О. Братка-Кутинського ("Феномен України". — К., 1996), Л. Саннікової ("Свята Мова Творця у Звичаї Народу. Еніофеноменологія староукраїнської культури". К., 2005), І. Зайця ("Витоки духовної культури українського народу". — К., 2006), С. Черепанової ("Філософія родознавства". — К., 2008) і т. д. "Спільнота нації в українській духовності, — зазначав Олег Ольжич, — історично усвідомлюється не природно, а духовно-містично в Ідеї Роду" (Олег Ольжич. Незнаному воякові. — К., 1994. — С. 231). У педагогіці ж ця ідея обходила і досі обходить (зауважимо: тут йдеться не лише про родинне виховання. — О. В.) увагою вчених, учителів-практиків. Отже, сьогодні О. Лук'яненко вперше на основі дослідження, насамперед педагогіки ведичної Русі-України, українських народних звичаїв та обрядів, "Велесової книги", досвіду В. Сухомлинського, інших джерел не лише звертається, а й на справді науковій основі розвиває і поглиблює її.

Характерно, що дослідник, відчувши брак потрібного йому науково-пошукового інструментарію та відповідних науково-теоретичних праць, вводить в обіг і вдало оперує новими для педагогічної науки поняттями та ознаками. Серед них — "культ Роду", "людина як Рід", "обряд", "божественне в людині", "енергетично-інформаційний потік" і таке інше, які виражають природу і сутність принципів родовідповідності та родоцентризму в освітньо-виховних утвореннях стародавньої Русі-України. Разом з тим він залучає до своїх студій широке коло історико-етнографічних досліджень, досліджень з психології, народної педагогіки, філософії, національний педагогічний досвід загалом. Кризь призму цих ознак та понять, основних положень та ідей цих праць О. Лук'яненко прочитає наші предковічні звичаї та обряди, діяльність волхвів, їх роль та призначення в громаді, ідейному та духовному житті тогочасного суспільства загалом, а відтак і формує свою самобутню сукупність поглядів на зміст та особливості родоцентричної педагогіки. На думку вченого, її своєрідність визначають: 1) обряд як доцільне утворення освітньо-виховних дій, що стверджували і коригували життя, збагачуючись у віках,

2) безумовна, необмежена творча спрямованість навчально-виховного процесу, 3) невимушене розкриття людиною себе як творця, осяяного новим знанням, 4) дієвість саморозвитку і факт того, що 5) людина, одночасно як учень, учитель та екзаменатор, мала своїм обов'язком постійно поглиблювати освітній рівень, адже від неї залежало, з якими знаннями її нащадки будуть творити життя, священне, як і сам Рід. Уже сказаного достатньо, щоб переконатися у новаторському підході О. Лук'яненка до розвитку ідей стародавньої української педагогіки, їх злободенності та винятковому значенні для сучасності. З огляду важливості розв'язуваних дослідником проблем, розглянемо їх докладніше.

Проектуючи ідеї родоцентричної педагогіки на педагогічні утворення різних часів, зіставляючи їх, О. Лук'яненко доходить переконання в тому, що віра у богоподібність (чи то у християнському, чи то комуно-монархічному, диктаторському її варіантах) обмежувала можливості вільного, природного становлення і розвитку особистості, наvertала її у рабство. Владні ж верхи держави вправно використовували таке становище людини, повністю підпорядковуючи її своїм інтересам, нехтуючи нею як особистістю. Родинні цінності, Рід загалом, за того, утрачали своє первісне призначення, їх відкидали повністю або ж дивилися на них як на щось відстале і непотрібне. Освіта ж і виховання, натомість (пригадаймо тут Гітлера, культ Сталіна, епоху Брежнєва), набирали централізованого характеру, ставали цілеспрямованою дією по "вживленню" у свідомість мас того, що потрібно владі. Цим завданням підпорядковувалося і вивчення літератури в школі. На цьому тлі на противагу централізованому, авторитарному освіті та вихованню О. Лук'яненко чітко окреслює призначення Роду в педагогічних утвореннях ведичної Русі-України, який виступав основою збереження і примноження звичаїв. Саме тому в суспільстві виховувалось священне ставлення до Роду, тобто підростаючого покоління і усіх старших разом узятих, адже старші сприймалися дитиною як втілення себе у майбутньому, як взірць мудрості та духовної досконалості, якого вона прагнула досягти. Цим пояснюється, скажімо, звертання до старших на "Ви", у чому виявилась увага і повага до них, пошанування їх мудрості та життєвого досвіду, що, на превеликий жаль, під впливом чужинецької псевдокультури, нав'язування нам космополітичних світоглядних переконань замінюється спрощеними, викривленими та грубими уявленнями про родинні взаємини, взаємини у громаді та суспільстві. На особливу увагу заслуговує й твердження О. Лук'яненка про те, що родоцентризм не був наслідуванням звичаїв народу. Його сутність визначалась, насамперед, співвіднесенням на основі цих звичаїв однієї, конкретно взятої дитини (учня) з усім її Родом, тобто ідейною та духовною спільнотою, сформованою на цих звичаях. Такою спільнотою виступає не лише сім'я, а й Рід, громада, народ, нація. Тож повне уподібнення родинного виховання та родоцентризму є помилковим, адже "Родоцентризм", "Родощанування" — поняття, у порівнянні з сімейним вихованням, значно ширші і глибші за своїм змістом, охоплюють своїм впливом значно ширше коло явищ, значно ширші верстви населення і життєздатніші в часовому вимірі. Звідси О. Лук'яненко й виводить зміст, форми, методи та основні спрямування освітньо-виховної роботи у ведичній Русі-Україні, які він оновлює і розвиває, необхідність упровадження яких у сьогочасну національну школу науково і ґрунтовно.

Так, він, зокрема, наголошує на природності змісту навчання, його форм, методів та основних спрямувань, на розумінні навчання як виховання і виховання

як навчання. Разом узяті у такій їх діалектичній єдності, вони й становили одну з форм життя, яке у "Родоцентричній педагогіці" О. Лук'яненка потрактовується як одна з особливостей освітньо-виховного процесу стародавньої України. Її сутність полягає у творчому розвитку закодованого в учневі досвіді Роду, розвитку, джерелом якого є життєва потреба у знаннях як способі творення життя у формі звичаїв та обрядів. Обряд же у такому разі становив сукупність дієвих педагогічних утворень, спрямованих "не стільки на формування в дитині безальтернативних уявлень про цей світ (космогонія, біологія, зоологія), скільки на розкриття в її естві на підставі нових отриманих знань її творчого начала як основи людського "Я", того, що уподібнювало її до предків, і, як наслідок — Творця". Як бачимо, О. Лук'яненко говорить не про механічне перенесення принципів родоцентричної педагогіки в сучасну національну школу, а про творчий їх розвиток на основі набутих знань. Звідси випливає висновок: сучасні наукові знання ніскільки не суперечать ідеям Родоцентризму. Навпаки, вони допомагають глибше збагнути єство дитини, проникнути в нього, отже й "викликати" його на "співпрацю", усебічніше розвивати його у процесі пізнання самої Людини і навколишнього світу.

Природність родоцентричної педагогіки виявляється й у взаємозв'язках "волхв (учитель)" — "учень", які ґрунтуються на основі знань. Знання ж, на відміну від сучасності, розумілися тоді не як сума засвоєних закономірностей буття людини, а, насамперед, як життєвий досвід, прожите і пережите самим волхвом (учителем). Відтак вони не просто передавалися учневі і осмислювалися останнім, бо ж такий підхід до навчання суперечив би самій природі ведичного педагогічного спілкування. Суперечив би тому, що нехтував би отим "досвідом Роду", закодованим в учневі, робив би його пасивним учасником навчального процесу. А цього родоцентрична педагогіка не могла і не може допускати. Учень у ньому — такий само учасник, як і волхв (учитель), громада (екзаменатор). Самодійсноючи себе, учень також впливав на вчителя так само, як і вчитель на учня. Вони викликали один перед одним необхідність коригувати свою діяльність, спонукали до невимушеного пошуку істини, сприйняття Всесвіту та усвідомлення його рівноцінності й значущості, його розуміння "очима іншого", "пізнання світу в очах людини навпроти". Найбільше надавався до виконання такого завдання саме обряд як "раціональна система освітньо-виховних дій, які, збагачуючись у віках, утверджували та коригували життя русичів" і ґрунтувалися на перевазі культу Роду в духовному житті наших прашурів, гармонізуючи діяльність усіх учасників навчального процесу і сам процес в цілому.

Аналіз змісту, форм, методів та основних спрямувань освітньо-виховної роботи часів ведичної Русі-України викликав необхідність докладніше вивчити й таке зовсім несподіване для сучасної педагогіки питання як "дитина і Всесвіт". Зумовлена ця проблема знову ж таки народними звичаями та обрядами, участь у яких пов'язувала діяльність дитини з космічними енергіями. Злободенність постановки такої проблеми О. Лук'яненко пояснює виходячи з сучасних наукових досліджень і обумовлює двома причинами. Перша з них — це факт того, що сам обряд, ґрунтуючись на світових енергіях, викликає до дії, до життя ці енергії в учасників обряду, в даному разі учнів. Друга ж обумовлена призначенням Учителя у навчально-виховних утвореннях ведичної Русі-України, який не просто розкриває, як то робить педагог, перед учнями зміст світотворчих процесів, інформує свого вихованця про

них, а творить свою Школу-Світ, на основі чого й веде їх до вищих духовних злетів. "Таким чином, — висновує О. Лук'яненко, — питання переваги Учителя над педагогом розв'язується через переміщення визначальних позицій зі сфери методичної, технічної (притаманної вишколеному вузами педагогу) до сфери енергетично-інформаційного обміну (характерної принципам одкровення та дарованих істин учительства). Тому автор "Родоцентричної педагогіки" наголошує на доконечній необхідності перенесення уваги учителя з управління навчальним процесом на процес творчий. Звичайно, і сучасному вчителю властивий творчий підхід до справи навчання та виховання. Але саме поняття "творчість" у ведичній та сучасній педагогіці різняться своїм змістом. Сьогодні цей зміст пов'язується з відтворенням уже відкритого, відомого, з педагогічною майстерністю такою відтворення. За такої умови дитина не просто сприймає (досить часто, як це у нас буває, зазубрює чужі знання), що нерідко породжує в неї страх перед педагогом, сум'яття перед ним і боязнь припуститися якоїсь помилки у відповіді, а й відчуває скованість, несвободу у своїй навчальній діяльності. Від цього учень, школа, держава несуть непоправні втрати.

Творчість же облагороджує учня, дарує йому натхнення у навчанні, залучає його до конструктивної участі у навчально-виховному процесі, до самоздійснення і самовиховання на основі знань, сконцентрованих у вигляді почуттів, досвіду Роду. Від Учителя ж залежить, наскільки яскравим, повним і сильним буде почуття, викликане предметом чи явищем, яке вивчається і яке виражає досвід Роду. Наголосимо: прочитані О. Лук'яненком студентам Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка на основі цих принципів лекції з родоцентричної педагогіки ще раз підтвердили правильність названих вище положень і висновків його праці, адже розбудили в них творчу уяву, дали не лише новий, сильний поштовх до пошуку істини, до нових знань, а й життєтворчості на їх основі.

Відродно, що О. Лук'яненко не лише піддає обґрунтованій, різкій критиці будь-які авторитарні утворення в освіті та вихованні, а й чітко окреслює шляхи та способи виходу з них, виносить на розсуд читача і обговорення з ним цілу низку слушних пропозицій. Вони стосуються, насамперед, повної заміни беззаперечного підкорення освіти і виховання владі творчим підходом до навчання і формування учня на підставах родового знання і досвіду, до їх збагачення і розвитку. За того сучасний учитель, у тому числі й української мови та літератури, як і ведичний волхв, на основі національної ідеології має йти шляхом творчого самопізнання, самоусвідомлення і самоудосконалення, вбираючи в себе і переживаючи в собі попередній досвід народу, у всьому дотримуючись відповідності звання "Учитель", його внутрішньому національному змістові. Отже, навчання, підкреслює О. Лук'яненко, — це не відсторонені по відношенню до учня обставини, а їх сутність, саме життя в його русі, життєтворчість, не *мета*, а *засіб* формування Людини-Творця. Усвідомлення ж Людини в її Роді відкриває широкі можливості самовиховання на цих підставах, тобто "людини як цілого Роду — продукту діяльності сотень поколінь, усвідомлення того, що крізь дитину на вчителя дивляться сотні років еволюції, що уможливило розгляд його як рівноправного партнера у навчально-виховному процесі". Загальну схему такого виховання автор дослідження окреслює так: космічні енергії — обряд — громада (покоління) — волхв (учитель) — воля — натхнення, творчість — осо-

бистість — народ (нація).

Само собою зрозуміло, що новаторські ідеї "Родоцентричної педагогіки" О. Лук'яненка уже викликали і ще викличуть прямо протилежні думки (від повного заперечення до повного схвалення), гостру потребу дієвого їх обговорення і т. д. І то цілком закономірно, адже нове, самобутнє так сприймалося і сприймається завжди. Зрештою, свідомий цього, сам автор не претендує не лише на незаперечну істину в останній інстанції, а й на повноту та завершеність деяких положень своєї праці, жанр якої він визначив як "історико-теоретичні розвідки". Видаючи її, він ставив за мету винести ці ідеї та положення на суд читача, залучити до розв'язання поставлених проблем широкі кола науково-педагогічної громадськості, керівників освітянських установ і закладів, учителів-практиків. Справді-бо, за всього того, що, скажімо, психологічний зміст, психологічне обґрунтування порушених у праці проблем мають міцну наукову основу, на їх розв'язанні позначилась відсутність ґрунтовних теоретичних досліджень психології саме родоцентризму. Цим пояснюється тезисність, конспективність викладу окремих думок, пошуку відповідей на поставлені питання у недостатньо сформованих, а то й декларативних релігійно-філософських течіях, працях їх засновників та ідеологів (В. Мегре, В. Куровський), які, як-то вчення В. Мегре, не мають ніякого відношення саме до українського родоцентризму, отже розмивають його зміст, чіткість принципів, положень, основних спрямувань і т. п.

Подальша поглиблена наукова розробка цих проблем потребує, натомість, розширення саме національної бази (українські народні думи, так звана "філософія серця", що знайшла свій розвиток у працях Г. Сковороди, П. Куліша, П. Юркевича, Д. Чижевського та інших українських учених: Устинські та Кахтирські книги про життя і навчання кобзарів та особливості побутування їх мистецтва; досвід української народної педагогіки; зрештою, глибше прочитання під цим кутом зору педагогічної спадщини Г. Ващенко, В. Сухомлинського, сучасних українських учителів-новаторів, праць Ю. Липи, Д. Донцова, М. Міхновського, О. Лук'яненка і т. д.), що надасть чіткішої визначеності, конкретнішої змістовності тим чи тим положенням, ідеям, узагальненням і висновкам дослідження загалом. Те ж саме стосується і ряду інших проблем. Ідеї Родосанування, Родоцентризму, поза всяким сумнівом, мають стати ґрунтом для розробки глибинних національних підстав загальних методів навчання та виховання, окремих методик і, насамперед, методики викладання української літератури, справжнього, а не позірнього, як то у нас сьогодні, особистісно зорієнтованого підходу у роботі з кожним учнем, для укладачів програм і авторів підручників та посібників, для творчих пошуків методистів з історії України, української мови та літератури, українознавчого спрямування вивчення інших предметів, у формуванні змісту усєї позакласної та позашкольної освітньо-виховної роботи. Взаємозв'язки, взаємозумовленість розв'язання цих проблем, звичайно, сприятимуть становленню і розвитку ідей Родоцентричної педагогіки, нададуть їх дослідженням ґрунтовніших узагальнень та висновків, суттєво оновлять, збагатять усю сучасну українську національну систему освіти і виховання. Загалом же з впевненістю можна стверджувати: ідея Родоцентричної педагогіки О. Лук'яненка — цікаве, своєрідне явище у вітчизняній педагогічній думці і заслуговує глибокого, усебічного, неупередженого осмислення, усіякої уваги, підтримки та подальшого розвитку.